

2 Karaktärisering av kyrkoanläggningen

2.1 Kyrkomiljön

Haga socken är en av de minsta upplandssocknarna. Den ligger mellan Skofjärden och Garnsviken av Mälaren och består i öster av öppen slättbygd. Stora delar av socknen utgör område av riksintresse för kulturmiljövården (Haga-Venngarn K 66).

Haga sockenkyrka ligger vid den gamla vägen mellan Sigtuna och Uppsala ca sju kilometer norr om Sigtuna. Den har ett dominerande läge i landskapet. Under medeltiden gick Garnsvikens vatten upp närmare kyrkan. Runstenar i området indikerar forntida kommunikationsleder från Mälaren in mot centrala Uppland. Mest känd är Skråmstastenen vid den f.d. segelleden genom Garnsviken, daterad till 1000-talet. Cisterciensermunkar grundade omkring 1160 ett kloster vid Viby by. Inom socknen ligger Torslunda gård bebyggd under yngre järnålder och Venngarn, som har medeltida ursprung, var kronogods under Gustav Vasa och ägdes av Magnus Gabriel de la Gardie under stormaktstiden.

Kyrkomiljön består av en medeltida, putsad stenkyrka utan torn. Kyrkogården, som omger kyrkan, sluttar i sydväst och omges av en gråstensmur med ingångar i väster och norr. På höjden intill kyrkogården står en fristående klockstapel rest på 1600-talet. Norr om kyrkan ligger f.d. klockarbostad/kyrkskola uppförd under 1700-talet, nu bostad för kyrkväktare/församlingssal samt en byggnad från 1800-talets slut uppförd som lärarbostad/småskola, ombyggd till prästgård. En bod öster om klockstapeln har ursprungligen varit placerad i kyrkogårdsmuren och fungerat som kyrkbod.

Sockenstugan/fattighuset ligger på andra sidan vägen och tillhör inte längre kyrkan. Byggnaden har fått annan funktion.

Haga kyrka var fram till 1960 annexkyrka till Vassunda. Idag är det Sigtuna pastorats enda fristående landskyrka med drygt tvåhundra invånare i socknen. Verksamhet bedrivs av bl.a. Haga sockenråd och Haga syförening.

2.2 Kyrkan

Haga kyrka tillhör den talrika gruppen små medeltidskyrkor i Uppland. Sannolikt växte kyrkan fram successivt under medeltiden till den byggnad vi ser idag med undantag för det senare rivna vapenhuset. Troligen har kyrkan haft en föregångare i trä.

Kyrkan har **en enskeppig plan** bestående av ett rektangulärt långhus, **ett smalare kor med rak avslutning och mot norr en sakristia** samt i väster ett smalare tillbyggt parti. Kyrkan är **uppförd av gråsten i form** av utvald marksten möjligen med tuktade hörnstenar och med murbruk som bindemedel. Västfasadens gavelröste är murat i tegel med blinderingar. Samtliga valv, bågar samt dörr- och fönsteromfattningar är murade i tegel.

Vid undersökningar 1974 har konstaterats att den tunnvalvda sakristian är den äldsta delen av kyrkan. Den var möjligen i sitt första skede fogad till en träkyrka. Koret byggs som nästa etapp och först därefter tillfogas långhuset. Som en sista utvidgning av kyrkan under 1400-talet bör den västra delen ha kommit till, ursprungligen ämnad som torn men aldrig fullbordad.

När sakristian och koret är äldre än kyrkan i övrigt har stenkyrkan tillkommit i etapper, vilket antyder en utdragen byggnadstid. Sannolikt är att den byggts ett stycke in på 1300-talet. Fasta dateringar är svåra att göra. Sakristian och koret kan dateras till tiden före 1300-talets mitt, sakristian tidigast till 1200-talets slut, medan långhuset har tillfogats under 1300-talets senare del. Triumfbågen mot koret är vidgad. Samtliga muröppningar är sekundära med undantag för en närmast stickbågig ingång till sakristian. Valven är sekundära och typen av kryssvalv med helstensribbor avsmalnande nedåt pekar mot 1400-talet. Kyrkan har medeltida takstolar som i långhuset är bevarade i ursprungligt skick.

De äldsta inventarierna är en romansk dopfunt av sandsten och ett rökelsekar, båda daterade till 1200-tal och äldre än den nuvarande kyrkan. Vid 1400-talets slut får kyrkan sitt högaltarskåp. Sedan 1930-talet är det åter placerat i koret.

Under prosten Olaus Tibelius tid som församlingens kyrkoherde 1752-76, vars porträtt hänger i sakristian, anskaffas nytt altare, altarring och altarprydnad samt predikstol och timglas. Predikstol bekostas av församlingen och tillverkas av bildhuggaren Magnus Granlund. Ljusplåtar inskaffas. Kyrkan får ny, sluten bänkinredning och delar av bänkinredningen från 1600-talet sparas.

På 1780-talet genomgår kyrkan en reparation. Det medeltida vapenhuset rivs och kyrkans ingång flyttas till ny portal i väster. Även sakristian repareras och får ett nytt fönster i norr. Orgelläktaren byggs i väster och tegelgolv läggs i kyrkan. Under samma århundrade tillkommer två gravstenar i korgolvet, den ena över ägaren till Torslunda gård.

1831 restaureras kyrkan åter.

År 1932 genomgår kyrkan en invändig restaurering under ledning av arkitekt Erik Fant. Den innebär en viss återgång till en äldre karaktär där det medeltida altarskåpet med predella åter placeras mot korets östvägg och två nytillverkade pyramider, efter förebild från 1700-talet, placeras på bänkskärmar mot koret. Fönster i koret får antikglas. Bänkarna görs bekvämare. Pardörren mellan långhus och vapenhus tillkommer och även trappan i vapenhuset. Elektricitet installeras i kyrkan.

1970 tas nuvarande orgeln i bruk, byggd 1968 för Mariakyrkan i Sigtuna.

1974 sker en omfattande utvändigt renovering under ledning av arkitekt Jerk Alton. Kyrkans spåntäckning från 1790 och taktegel från 1907 plockas ned och ersätts med svartmålad plåt. All utvändigt fasadputs knackas ned och kyrkan putsas om och avfärgas i rosa efter färgprov som återfanns på äldre putslager. Murverksdokumentation, utförd av antikvarie Gerd Edgren, korrigerar kyrkans äldsta byggnadshistoria.

1975 görs en omfattande invändig restaurering även den under ledning av arkitekt Jerk Alton. All puts på väggar och valv knackas ner. Inredning och inventarier renoveras. Altarskåpet konserveras av konservator Gösta Lindström. Dekormålningen med blommor mot ljus bakgrund på läktarbarriären och äldre målning i predikstolstaket tas fram. Altare och altarskåp sänks. Inredningen får en ljusare färgställning som svarar mot äldre, framtagna färgprover.

2.3 **Klockstapeln**

Nordost om kyrkan, utanför kyrkogården, står den brädfordrade, rödfärgade klockstapeln med spånklädd huv. Den restes 1634 som en öppen klockbock och de tre spirorna mellan vilka klockorna hänger, är fortfarande till större delen klädda med spån som bevarar färgspår från rödfärg. Klockstapeln byggdes in 1727 och reparerades drygt hundra år senare, 1838 efter att ha fått förfalla i väntan på ett planerat tornbygge på kyrkan. Båda klockorna är omgjutna, den mindre år 1754 och den större år 1840.

2.4 **Kyrkogården**

Kyrkogården runt kyrkan ligger i en sydvästsluttning. Den är omgiven av en bogårdsmur av gråsten med äldre ingång i väster försedd med gjutna järngrindar på stenstolpar och en 1909 från klockargården upptagen ingång i norr även den med stenstolpar och järngrind. Kyrkogårdsmuren är omlagd från nordvästra hörnet fram till norra ingången 1834 i samband med att en kyrkbod som legat i muren flyttas till en plats norr om klockstapeln. Längs hela murens insida växer en häck. Delar av en trädkrans inom och utom kyrkogården består idag av höga träd.

Kyrkogården har äldre gravplatser omgivna av smides- och gjutjärnsstaket eller stenramar. Södra delen är indelad i avlånga gräskvarter omgivna av krattade grusgångar. Någon utvidgning av kyrkogården har inte skett. Fråga om att anlägga en minneslund inom kyrkogården är aktuell 2003.

2.5 **Bod**

Öster om klockstapeln ligger en knuttimrad, brädfordrad bod flyttad från kyrkogårdsmuren år 1834. Den har under 1900-talet fram till 1960 använts som likbod. Dess ursprungliga läge i kyrkogårdsmuren samt äldre beslag tyder på att den är ålderdomlig.

2.6 **Kyrkväktarbostad och församlingssal**

Norr om kyrkan ligger en knuttimrad, panelklädd byggnad från 1700-talet uppförd som klockarbostad och senare även som kyrkskola. Nu innehåller den bostad för kyrkväktaren i den södra delen och församlingssal i den norra delen.

2.7 **Prästgård**

Nordost om kyrkan ligger nuvarande prästgården i en panelklädd, rödfärgad byggnad uppförd under 1800-talets slut som småskola/lärarystbostad

2.8 Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

Haga kyrka kan betraktas som en för Mälardalen typisk sockenkyrka under gotisk tid. Den är exempel på hur man additivt bygger ut en liten landskyrka vilket under medeltiden var representativt för åtskilliga småkyrkor. Av sättet att behandla sten och trä i murar och takstolar torde socknens folk ha medverkat som byggnadsarbetare.

Kyrkan tillhör den grupp där en träkyrka försetts med sakristia av sten, vilken bevarats även sedan träkyrkan ersatts med en stenkyrka. Den tunnvalvda sakristian är ännu fungerande och ingår i den nuvarande kyrkan uppförd av gråsten med murbruk som bindemedel.

För kyrkan gäller att den medeltida byggnadskroppen i stort sett är bevarad. Vapenhuset är rivet. Kyrkorummet präglas därför av medeltidens murar, bågar och valv. Detta förstärks av att det medeltida altarskåpet 1932 åter placeras över altaret och den medeltida dopfunten återförs till kyrkan och placeras i koret.

Kyrkorummet karaktäriseras även av den inredning som kom till under 1700-talet med predikstol, altarring, slutna bänkinredning och orgelläktare. Även kyrkans ljusredskap är till stor del från den tiden liksom tegelgolv i långhus och gravhällar i koret.

1974 års restaurering tillför främst att äldre färger undersöks på inredning med ambitionen att återgå till en ljusare färgskala.

Att särskilt tänka på vid användning och förvaltning av kyrkoanläggningen och byggnaderna

Kyrkan med kyrkogård och klockstapel samt övriga byggnader utgör socknens historiska centrum. Det ingår i område av riksintresse för kulturmiljövården.

Kyrkobyggnaden har medeltida murverk i samtliga väggar och valv samt ursprunglig muröppning vid ingång till sakristian och ursprungligt tunnvalv i sakristian.

Långhuset har medeltida takstolar.

Byggnadsarkeologiska undersökningar har utförts på murverkets utsida och bör följas upp av kompletterande undersökningar på murverkets insida och i valv när möjlighets så ges.

Arkeologiska undersökningar gäller vid alla arbeten under kyrkans golv eller närmast runt kyrkan för att kunna belägga en ev. äldre träkyrka.

Kyrkorummets samlade karaktär av medeltid och inredning från medeltid med altarskåp och dopfunt samt 1700-talets inredning med slutna bänkar, predikstol, altare med altarring och korbänkar, samt läktare delvis med originalmålning

Altarskåpets medeltida träskulptur och övrig målning på inredning är känslig för klimatväxlingar i kyrkan.

Västgavelns tegelorneringar och medeltida inmurade relief över portal.

Den kallmurade gråstensmuren runt kyrkogården med den äldsta ingången i väster.

Kyrkogårdens bevarade struktur i kvartersindelning och grusgångar samt häck och trädkrans.

Enskilda gravar med lokalhistorisk anknytning och äldre gravstenar och gravmonument med smides- eller gjutjärnsstaket.

Klockstapelns konstruktion och spåntäckta spiror med spår av rödfärg samt klockor och klockupphängning.

Klockstapelns spåntäckta huv och brädfodring.

Bodens timrade stomme och beslag.

Kyrkväktarbostadens timrade stomme, brutna tak med lertegel och rödfärgade panel.

Prästgårdens exteriör.

2.9 Källor, litteratur och övriga uppgifter

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA)

Billow A, Haga kyrka, Erlinghundra härad. SvK vol 1. Uppland IV:1

Boëthius, Ulf, Vägvisare till kyrkorna i Stockholms län, Stockholm, 1980.

Bonnier, Ann Catherine, Kyrkorna berättar, Upplands Kyrkor 1250-1350, Upplands Fornminnesförenings Tidskrift nr 51, Uppsala, 1987.

Byggnadsregistret, Riksantikvarieämbetet, Kyrkoberskrivningar och administrativa uppgifter, Haga kyrka,

Edgren, Gerd, Byggnadshistoriska problem i Hagakyrka. Fornvännen 1975/3-4

Kulturhistorisk byggnadsinventering av ecklesiastika boställen i Stockholms län. 1979

Kulturminnesvårdens riksintressen, Kulturmiljöenheten, Länsstyrelsens i Stockholms län, U:22, 1997.

Stockholms läns museums arkiv

Strömsten, Inger, Upplands kyrkor – 173, Haga kyrka, Strängnäs 1976.

Inventeringsdatum: 2003-08-25

Inventerare: Gunilla Nilsson och Lisa Sundström

Fotografering: Gunilla Nilsson

*Ansvarig för kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Gunilla Nilsson
och Lisa Sundström*

Rapportsammanställning: Gunilla Nilsson

*Haga kyrka, översikt över kyrka och kyrkogård från söder.
Foto Gunilla Nilsson 2003*

*Haga kyrka från nordväst med sakristian, kyrkans äldsta del, samt västfasadens
portal från 1780-tal. Foto Gunilla Nilsson 2003*

*Kyrkogården söder om kyrkan är indelad i avlånga kvarter och avgränsade med krattade grusgångar. Gravmonumenten i gräset saknar idag inramningar.
Foto Gunilla Nilsson 2003*

*Öppning i kyrkogårdsmuren mot norr och klockargården, numera kyrkväktarns bostad och församlingshem samt klockstapeln nordost om kyrkan.
Foto Gunilla Nilsson 2003.*

Haga kyrka, interiör mot koret i öster med den vidgade triumfbågen mot koret och det medeltida altarskåpet. Predikstol, bänkar och altare med altarring och korbänkar från 1700-talet. Foto Gunilla Nilsson 2003

Haga kyrka, interiör mot orgelläktaren i väster. Foto Gunilla Nilsson 2003

*Haga kyrka, altarets framsida med dekormålning i original från 1700-tal.
Foto Lisa Sundström 2003*

*Haga kyrka, Dekormålning från 1600-talet på bänkskrmar mot koret.
Foto Lisa Sundström 2003*

*Klockstapelns ursprungligen synliga spiror täckta med rödfärgade spån.
Foto Gunilla Nilsson 2003*

Storklockan omgjuten 1840. Foto Gunilla Nilsson 2003